

התעשייה

1. קווי ההתפתחות העיקריים

א. בתשעת החודשים הראשונים של השנה

בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1973 (להלן 1973(9)) נמשך הגידול הריאלי בייצור התעשייתי ובמלאי ההון הגולמי בתעשייה. שאפיין את התקופה מאז החל המשק מתאושש מהמיתון (ראה לוח י"א-1). הגידול במספר המועסקים היה איטי יותר¹. הן בהשוואה לשיעור הגידול ב-1972 והן בהשוואה לגידול הממוצע בשנים 1970—1972. הגידול בפרייון גורמי הייצור² ב-1973(9) היה גבוה מזה שהיה ב-1972, והיה דומה לשיעור הגידול שנרשם ב-1971. בתפוקה למועסק נרשם ב-1973(9) גידול, שהיה הגבוה ביותר מאז יצא המשק מן המיתון (לוח י"א-1). חלה התגברות בעליית המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה שיועדה לשוק המקומי. ב-1973(9), אם כי היא פיגרה אחרי עליית המחירים הכללית במשק. פיגור זה משקף, כנראה, את היות מוצרי התעשייה חשופים לייבוא מתחרה ונתונים לפיקוח על המחירים יותר מאשר מגזרים אחרים במשק, את הצמיחה המהירה בענפים אחדים ב-1973(9), שהיה בה לספק חלק ניכר מהגידול בביקוש המקומי, ואת ההאטה בביקוש לתפוקת חלק מענפי התעשייה. עליית המחירים של תפוקת התעשייה בשוק המקומי לא היתה פרי של לחצי הביקוש לבדם; בתחומים אחדים היא ניוונה גם מעלייה בהוצאות: עליות המחירים המהירות ביותר היו בענפי העץ והמתכת, שבהם גבוה רכיב היבוא — רכיב שמחיריו עלו ב-1973(9) בשיעור ניכר. גם השכר בתעשייה עלה ב-1973(9) בשיעור ניכר: השכר לשכיר, עלה ב-1973(9) בשיעור של 23 אחוזים — שיעור

¹ נתון זה לקוח, כמרבית הנתונים המופיעים בפרק זה ממדדי התעשייה הנערכים בידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המבוססים על מדגם נרחב של מפעלי תעשייה. קיימים הבדלים מהותיים בין המקורות השונים באשר לנתונים על השינוי במספר המועסקים בתעשייה. נתוני סקרי כוח אדם, למשל, שהם המקור האלטרנטיבי העיקרי לנתונים על השינוי במספר המועסקים בענפי המשק השונים, מראים, כי ב-1973(9) חל גידול של כ-9 אחוזים במספר המועסקים בתעשייה. גם אם מתחשבים בטעות הדגימה הגדולה הקיימת בסקרי כוח אדם, כאשר לשינוי הענפי במספר המועסקים, הרי ברמת מובהקות של 95 אחוזים, אין הגידול במספר המועסקים נופל מ-7 אחוזים. נתוני הביטוח הלאומי ביחס לשינויים במספר השכירים בענפי המשק מראים ב-1973(9) על עלייה של אחוז אחד בלבד במספר משרות השכירים בתעשייה. קשה איפוא לדעת מה בדיוק התרחש בתחום התעסוקה בסקטור התעשייה ב-1973(9). גם נתונים אחרים של מדגם מפעלי התעשייה (המשמש, כאמור, בסיס לדיון ולניתוח בפרק זה) — השינויים בימי העבודה למעשה בתעשייה — מראים על האטה ניכרת בגידול ב-1973(9). הדיון שלהלן יסוב על השינויים במספר המועסקים, להוציא מקרים אחדים, שבהם מופנה הקורא במפורש ללוח י"א-2, שם מוצגים נתוני השינוי בתפוקה ליחידת עבודה כשינויים בתפוקה ליום עבודה למעשה ולא בתפוקה למועסק, אם כי אין הבדל מהותי בתוצאות.

² לצורת החישוב, לתיקונים במשקלות העבודה וההון — בהשוואה למה שהיה מקובל בפרק זה בחישוב הפרייון בשנים קודמות — ולתוצאות המתקבלות אם משתמשים בשינוי במדד ימי העבודה למעשה במקום בשינוי במדד המועסקים (לצורך אמידת השינוי בתשומת העבודה בחישובי השינויים בפרייון) ראה נספח לפרק זה.

אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1961 עד 1973

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—)									
במשך 1973 ⁵	בהשוואה לתקופה הקודמת					ממוצע שנתי			
	1973(9)	1972	1971	1970	1969 ¹	1969- 1972	1966- 1968	1961- 1965	
13.2	11.9	11.7	12.6	10.4	15.9	12.7	11.5	13.4	ייצור תעשייתי
37.5	35.1	27.8	22.9	15.8	17.2	20.9	14.6	20.5	פדיון במחירים שוטפים
2.2	3.2	4.8	4.7	5.7	9.7	6.2	4.3	3.3	מספר מועסקים ²
—	1.7	9.6	10.1	13.2	32.5	16.4	10.5	6.0	השקעה ריאלית
—	10.6	11.0	10.6	11.1	7.8	10.1	11.0	11.0	מלאי הון גולמי ריאלי ³
10.7	8.4	6.6	7.6	4.5	5.7	6.1	6.9	9.8	תפוקה למועסק
—	1.2	0.6	1.8	—0.6	7.5	2.4	0.5	2.2	תפוקה ליחידת מלאי הון ⁴
—	5.3	4.0	5.2	2.2	7.1	4.6	4.5	7.0	שינוי בפריון גורמי הייצור
21.1	16.9	11.6	9.2	6.8	1.9	7.4	1.8	5.0	מחירים סיטוניים בשוק המקומי
									הפדיון במחירים שוטפים
21.7	21.1	14.4	9.2	4.9	1.1	7.3	2.8	6.3	ליחידת תפוקה
—	24.8	7.9	2.6	—0.7	4.8	3.7	—	—	מחירי היצוא התעשייתי פו"ב
26.9	22.9	13.5	11.2	12.3	4.8	10.5	3.5	16.2	שכר עבודה נקוב לשכיר
50.1	28.7	21.0	18.2	17.6	15.7	18.1	8.0	—	סך תשלומי השכר לשכירים

(1) החל בשנת 1969 מבוססים נתוני הייצור, שכר העבודה, הפדיון, המחירים והייצוא על סיווג ומדגם חדשים.

(2) עד 1968 מחושב השינוי במספר המועסקים לפי מדד השכירים החל מ-1969 לפי מדד המעסקים.

(3) מלאי הון גולמי ריאלי בתחילת השנה.

(4) שיטת החישוב מוצגת בנספח לפרק זה. החל מ-1969 ואילך, חושבו שיעורי השינוי בפריון במשקלות חדשים לעבודה והון — 54 אחוזים לעבודה ו-46 אחוזים להון במקום 60 אחוזים ו-40 אחוזים בהתאמה. להסברים — ראה בנספח.

(5) מחושב על בסיס נתונים לתשעת החדשים הראשונים של שנת 1973 ומחוץ לשנה שלמה לפי הממוצע הגיאומטרי הרבעוני בשלושת הרבעונים הראשונים של שנת 1973. השינויים במשך תשעים החדשים הראשונים של 1973 חושבו על ידי חלוקת המדד המתאים לחודש ספטמבר 1973 במדד הממוצע של דצמבר 1972 וינואר 1973. המדדים הם מנוכי עונתיות, מלבד מדד המועסקים, מדד שכר עבודה של שכירים, ומדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייצורים מקומיים בהם המדדים הם מקוריים.

ה מקור : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דומה לזה שנמצא בכלל המשק — ויש להניח שהוא משקף, בצד תשלומים ריטרואקטיביים לשנה קודמת ועליית מה במספר שעות העבודה לשכיר, גם את הלחצים שהיו בשנה זו בשוק העבודה.

עליית מחירי היצוא ליצואן (לוח י"א — 11) ב-1973(9) היתה מעבר לעליית המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה בשוק המקומי (ב-1972, לעומת זאת, לא חל שינוי ביחס המחירים בין היצוא והשוק המקומי). למרות זאת, נמשכה ב-1973(9) ההאטה בגידול הריאלי של היצוא התעשייתי, למעט יהלומים — תהליך שהחל ב-1972. האטה זו קשורה בחלקה בשינויים, שחלו בביקושים הסופיים המקומיים ב-1972 וב-1973(9), ובחלקה היא מוסברת בזמן הקצר, שבו התרחשה עליית המחירים המהירה ביצוא, בהשוואה לשוק המקומי כלומר, היצרנים טרם הספיקו להגיב כראוי על השינוי.

הפדיון ליחידת תפוקה, שהוא מודד גס לעליית המחירים של תפוקת התעשייה בשוק המקומי וביצוא, עלה ב-1973 (9) בשיעור מהיר יותר מעליית המחירים הכללית במשק (ראה לוח י"א-1). רוחניות התעשייה הן ליחידת תפוקה והן ליחידת הון גדלה ב-1973 (9), על פי אומדן¹, באופן ניכר. יש לתמוה איפוא על כך, שב-1973 (9) לא גדלו כמעט ההשקעות בתעשייה, לאחר גידול בשיעור של למעלה מ-10 אחוזים ב-1972.

ב-1973 (9) גבר קצב הגידול בביקוש של הצריכה הפרטית, נמשכה ההאטה בגידול הביקוש של הצריכה הציבורית שנסתמנה ב-1972 והאט' הגידול בהשקעות², לאחר שב-1972 חלה בו החשה. על רקע זה יש לראות את השינויים שחלו ב-1973 בענף התעשייה: השינויים בייצור לפי ענפים, הגידול המהיר יותר שנרשם בפרינן ובתפוקה למועסק, וההאטה ביצוא התעשייתי הריאלי, למעט יהלומים, הנמשכת זו השנה השנייה ברציפות.

השינויים בביקושים הסופיים השתקפו בהגברת קצב הייצור התעשייתי ב-1973 (9) של ענפי התעשייה המייצרים בעיקר לצריכה³ (ראה לוח י"א-2), בהאטה שחלה ב-1972 בגידול הייצור של ענפים, המייצרים בעיקר לצריכה ציבורית, ובהאטה בייצור ב-1973 (9) בענפים, המייצרים בעיקר להשקעה ותשומות המיועדות לענף הבנייה. חלק מהשינויים, שחלו בייצור התעשייתי ב-1973 (9) וב-1972, משקפים גם מגבלות מצד ההצע: ההאטה בגידול במספר המועסקים בחלק מהענפים ומגבלות כושר ייצור באחרים.

השינוי בהיקף הביקוש ובהרכבו יחד עם מגבלות מצד ההצע השפיעו בשנים 1972 ו-1973 (9) גם על ההאטה ביצוא. הדבר מתבטא בענפים המייצרים בעיקר לצריכה. באלה חלה בשנים 1972 ו-1973 (9) האטה דולכת וגוברת בגידול הריאלי של היצוא התעשייתי (לוח י"א-10), המוסברת בעיקרה בהסטה של תפוקה מן היצוא לשוק המקומי.

גם ביצוא מוצרים שבשוק המקומי הם, בעיקר לצריכה ציבורית ולהשקעות, חלה ב-1972 וב-1973 (9) האטה. נראה, שבמוצרים אלו, אין היקף היצוא קשור קשר הדוק כל כך בקיומם של לחצי ביקוש בשוק המקומי, עקב אופי המוצרים הכלולים בקבוצה זו והקושי למצוא להם שווקים מתאימים וקבועים.

ממדי ההשפעה של הביקושים הסופיים על הרכב הייצור התעשייתי עולים גם מניתוח השינויים בהרכב התוצר והתפוקות הנובעות מהביקושים הסופיים למוצרי התעשייה (לוח י"א-6)⁴. ומניתוח הרכב התוספת לתוצר (לוח י"א-5 ב'), משקל הצריכה הפרטית בהרכב התוצר והתפוקות הנובעות מהביקושים הסופיים למוצרי התעשייה הפסיק לרדת כבר ב-1972, וב-1973 (9) הוא אף עלה. משקל היצוא, שעד 1972 נמצא בעלייה — מאז 1969 — הפסיק לעלות ב-1972 וירד בצורה ניכרת ב-1973 (9). התרומה היחסית של הצריכה הציבורית לתוספת התוצר הנובע מהביקושים הסופיים החלה לרדת עוד ב-1972, ומגמה זו נתחזקה ב-1973 (9). בתרומה היחסית של הביקוש להשקעות נמשכה העלייה ב-1973 (9). המסקנה העולה מן התיאור הזה היא, כי ב-1973 (9) הגורם העיקרי

¹ על שיטת החישוב, ההנחות הגלומות בחישוב זה והתוצאות הכמותיות של החישוב, ראה נספח לפרק זה. בהקשר זה, מן הראוי לציין, כי את היצרן מעניינת הרווחיות להון העצמי. הרווחיות שחושבה בנספח לפרק זה, היא ביחס לכלל מלאי ההון בתעשייה. מאחר שמלאי ההון העצמי הינו רק חלק מסך מלאי ההון של התעשייה, הרי הרווחיות להון העצמי גדלה ב-1973 (9) בשיעור מהיר ביותר.

² כפי שעוד יפורט להלן (ראה סעיף 2 — הייצור התעשייתי) ההאטה בגידול הביקוש להשקעות בציד במשק ב-1973 (9) היתה בעיקרה בביקוש להשקעות מיבוא. במוצרי השקעה המיוצרים בשוק המקומי, לפחות בתחום הייצור, כמעט שלא היתה האטה בגידול הביקוש ב-1973 (9). רק בביקוש למכונות ולי התחלות בנייה היתה ב-1973 (9) האטה גם מהייצור מקומי.

³ לאופן מיון ענפי התעשייה לפי קבוצות ענפים בהתאם לייעוד העיקרי אליו מופנית עיקר תפוקתם (במישרין ובעקיפין), ראה נספח לפרק זה.

⁴ התפוקות הנובעות מן הביקושים הסופיים כוללות את המוצרים הסופיים, המיועדים לביקושים הסופיים ואת מוצרי תפוקת הביניים הנדרשים לייצורם. חישוב התפוקות הללו נעשה ע"פ לוחות תשומה תפוקה לשנת 1968/9.

השינויים הריאליים בתפוקה הגולמית ובתפוקה ליום עבודה* בתעשייה, במזון ענפי
לפי סוג המוצרים והיעוד העיקרי**, 1970 עד 1973 (9)
(אחוזים)

הקבוצה או הענף	משקל הקבוצה בסך כל תפוקת התעשייה בשנת 1971/2	העלייה או הירידה (—) בתפוקה הגולמית לעומת השנה הקודמת (במונחים ריאליים)				העלייה או הירידה (—) בתפוקה ליום עבודה לעומת השנה הקודמת (במונחים ריאליים)			
		1970	1971	1972	(9)1973	1970	1971	1972	(9)1973
1. ענפים שמיצרים בעיקר מוצרי צריכה מזה:	47	9.3	11.7	11.9	14.8	5.6	10.1	7.0	10.2
א. מזון	(16)	5.0	8.1	8.4	9.4	-0.5	2.3	4.8	8.0
ב. השאר	(31)	11.5	13.6	13.7	17.7	8.7	14.1	8.1	11.3
2. ענפים, שמיצרים בעיקר מוצרי השקעה, תשומות המיועדות לבניה ומוצרים המיועדים לצריכה ציבורית מזה:	27	15.6	12.6	9.2	9.2	3.9	2.8	0.7	5.9
א. ענפים שמיצרים להשקעות ולבניה	(—)	7.1	5.4	11.1	7.6	2.2	0.7	4.8	2.4
ב. ענפים שמיצרים בעיקר לצריכה ציבורית	(—)	23.8	19.5	7.3	10.8	5.6	4.8	-3.3	9.3
3. ענפים, שמיצרים בעיקר מוצרי ביניים, שאינם מיועדים לשימוש סופי עיקרי	12	10.2	9.3	12.5	9.9	9.4	7.5	5.6	6.8
4. ענפים מיוחדים	14	5.0	20.5	18.7	15.2	9.5	22.1	16.7	12.7
5. סך כל התעשייה***	100	10.4	12.6	11.7	11.9	5.5	7.1	5.2	7.6

* מחושב לפי השינוי במדד הייצור הריאלי מחולק במדד ימי העבודה למעשה.

** הענפים מסווגים בלוח זה לפי הייעוד העיקרי של תפוקתם (הישר והעקיף), שנקבע על פי חישובים שנערכו באמצעות לוחות תשומה תפוקה. לתיאור מפורט של המיון ראה נספח לפרק זה.

*** הנתונים המובאים בשורת סך כל התעשייה אינם מחושבים על ידי שיקולל הקבוצות שבלוח זה, אלא חושבו בנפרד ממדדי הייצור וימי העבודה, למעשה, של סך כל התעשייה. קיים הבדל בין התוצאות המתקבלות משיקולל הקבוצות בלוח זה ביחס לסך כל התעשייה לבין הנתונים המוצגים בלוח לגבי סך כל התעשייה, הנובע מניפוח ענפי הדלק והיהלומים ומשימוש במשקלות קבועים של סקר התעשייה לשנת 1971/72.

להמשך הצמיחה המהירה של הייצור התעשייתי היה הגידול המהיר בביקוש מצד הצריכה הפרטית. גם את ההחששה בפריון גורמי הייצור ובתפוקה למועסק יש לראות על רקע השינויים שחלו בביקושים הסופיים. יש מקום לסברה, שהדבר קשור בתהליך ההתאמה של הייצור לביקוש. בשנה שבה מתרחש מפנה בהרכב הביקושים הסופיים מביאה הסתגלות הייצור למצב החדש להאטה בפריון

ובתפוקה למועסק, ואילו בשנה שלאחר מכן לאחר חבלי המעבר יש לצפות לגידול רב יותר בשני אלה. כך, למשל, היה שינוי ניכר בביקושים הסופיים ב-1970; ואכן נרשמה אז האטה בפריז ובתפוקה למועסק, וב-1971 היתה בהם עלייה גדולה. ייתכן שבשנת 1973 (9) היתה חזרה על תהליך זה, לאחר שב-1972 היה שינוי במגמות הביקושים הסופיים וב-1973 (9) נתחזקו אותן מגמות. ביצוא התעשייתי הריאלי, למעט יהלומים, היתה, כאמור, האטה ניכרת ב-1973 (9). אף כי העלייה במחיר ליצואן (לוח י"א-11) היתה גבוהה מזו של המחירים הסיטוניים בשוק המקומי. ב-1972 כמעט שלא השתנה יחס המחירים בין המחיר ליצואן ביצוא לבין המחיר הסיטוני בשוק המקומי (ראה לוח י"א-11) ואז החל היצוא גדל בקצב איטי ביחס לשנה הקודמת. ב-1973 (9) התרחשה עיקר עליית מחירי היצוא במחצית הראשונה של השנה, וייתכן שמשך זמן זה היה קצר מכדי לאפשר תגובה מתאימה מצד היצרנים.

להאטה הניכרת בהשקעות בתעשייה שהיתה ב-1973 (9) (לוח י"א-12), שהתרחשה, כאמור, בד בבד עם עלייה ניכרת ברווחיות, אין, לפי שעה, הסבר מניח את הדעת. נראה, שהיא משקפת סטייה מקרית בלבד ממגמת התרחבות ההשקעות בתעשייה בשנים קודמות. ניתן, לכל היותר, להעלות כמה השערות שיש בהן להסביר תופעה זו (לפירוט ראה דיון בסעיף 5 בפרק זה וכן בפרק ה' "ההשקעה במשק").

עם זאת, מן הראוי לזכור, כי הגורם החשוב יותר מבחינת כושר התרחבות הייצור בתעשייה, הוא השינוי במלאי ההון ולא השינוי בהשקעות. ההשקעה עצמה מוגדרת כשינוי במלאי ההון, והשינוי בהשקעה הינו שינוי מסדר שני. האטה חד פעמית בגידול ההשקעות, כפי שהתרחשה ב-1973 (9), אין בה כדי להשפיע בצורה מהותית על קצב התרחבות מלאי ההון בתעשייה.

ב. ההתפתחויות ברביע האחרון של השנה

ברביע האחרון של השנה הצטמצם במידה ניכרת היקף הפעילות בתעשייה, כמו בתחומים אחרים של המשק. מצד ההצע פעלו כאן הגיוס המוגבר של כוח אדם מהתעשייה, שהוחמר עוד יותר עם גיוסם של אנשי מפתח במפעלים, ההימנעות של עובדים מהשטחים המוחזקים להגיע למקומות עבודתם והגיוס המוגבר של משאיות במשק. בביקושים הסופיים המקומיים חלו שינויים דרסטיים ברביע זה, שהתבטאו, מצד אחד, בירידה חריפה בביקוש לחלק ממצרי הצריכה ולתשומות לבנייה ובגידול ניכר, מצד שני, של ההזמנות על ידי מערכת הבטחון. בחלק מהענפים, נוצר איפוא ברביע זה איזון יחסי בין הביקוש להצע ברמת פעילות נמוכה יותר.

ירידת הפעילות הכלכלית בתעשייה התבטאה — בהשוואה לחודש ספטמבר 1973, בירידת מספר המועסקים בתעשייה באוקטובר לכ-65 אחוזים בממוצע, לכ-70 אחוזים בחודש נובמבר ולכ-80 אחוזים בחודש דצמבר¹. הירידה בתעסוקה לא היתה אחידה: ענפים, שבהם גבוה אחוז הגשמים והעובדים המבוגרים יחסית (טקסטיל, הלבשה, מזון) נפגעו פחות. במפעלים ננקטו בתקופה זו צעדים להתגבר חלקית על בעיית המחסור בכוח אדם, על ידי העברת עובדים הן ממחלקות שירותים למחלקות ייצור והן מקוי ייצור, שהביקוש למוצריהם נחלש, ועל ידי עבודת שעות נוספות וגיוס עובדים מחוץ לתעשייה (כולל פנסיונרים). מאידך גיסא, במפעלים, שהביקוש למוצריהם נחלש, לא ניכרה נטייה לפטר עובדים.

ברביע זה התחזקה ההאצה בעליית המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים (ראה לוח י"א-7 וכן לוח ג-1 בנספח), אך להבדיל מהתקופה שלפני המלחמה, היתה זו עליית מחירים, שנבעה רובה מהעלייה המהירה בהוצאות. הירידה בפדיון בתעשייה, היתה לפיכך מתונה יותר מהירידה בייצור ריאלי, והיא התבטאה בהשוואה לרמה הממוצעת של

¹ לפירוט רמת התעסוקה בחדשים אלו במיון לפי ענפים ראשיים בתעשייה, ראה נספח לפרק זה.

הפדיון בחודש ספטמבר 1973 — ברמת פדיון של כ-70 אחוזים בממוצע בחודש אוקטובר בכ-80 אחוזים בממוצע לחודש נובמבר וכ-95—90 אחוזים בחודש דצמבר. במקביל לירידה בפעילות הכלכלית, ומאותם סיבות מצד ההצע, חלה ברביע האחרון גם ירידה חריפה ביצוא התעשייתי: בשיעור 23.3 אחוזים (במחירים קבועים) בהשוואה לייצוא התעשייתי שהיה ברביע המקביל ב-1972. מצד הביקוש, תרם לכך גם השפל החמור, שהשתרר ברביע זה בביקוש ליהלומים בשוקי חוץ. הדבר התבטא בירידה בייצוא היהלומים במחירים קבועים, בשיעור של 29.3 אחוזים בהשוואה לייצוא שהיה רביע המקביל בשנת 1972.

2. הייצור התעשייתי

ב-1973 (9) נמשך הגידול, המהיר יחסית, בייצור התעשייתי הריאלי בקצב שאף עלה במעט על זה שנמצא בממוצע בשנים 1970—1972 (ראה לוח י"א-1). אולם שלא כבשנים אלו, הואט הגידול במספר המועסקים בתעשייה באופן ניכר¹. אלו גדלו ב-1973 (9) ב-3.2 אחוזים בלבד, לאחר גידול של 4.8 אחוזים ב-1972, וגידול שנתי ממוצע של 5.1 אחוזים בשנים 1970—1972². מלאי ההון הגולמי הריאלי גדל ב-1973 (9)³ ב-10.6 אחוזים לאחר גידול של 11 אחוזים ב-1972 וגידול שנתי ממוצע של 10.9 אחוזים בשנים 1970 עד 1972. בדיעבד, כתוצאה מההאטה בגידול מספר המועסקים בעוד מלאי ההון הגולמי הריאלי והייצור התעשייתי גדלים בקצב דומה לאשתקד, חל גידול ניכר בפריון המדוד של גורמי הייצור — 5.3 אחוזים, לאחר שב-1972 הוא גדל ב-4.0 אחוזים בלבד, ובממוצע לשנים 1970—1972 הוא גדל ב-4.1 אחוזים בלבד⁴. השינוי בתפוקה למועסק, בולט עוד יותר מהשינוי בפריון גורמי הייצור בהשוואה לשנים קודמות: ב-1973 (9) הוא גדל ב-8.4 אחוזים, שיעור גידול שהינו גבוה מכל שנה אחרת מאז החל המשק מתאושש מן המיתון. (ראה לוח י"א-1). את המשך הצמיחה המהירה של התעשייה ב-1973 (9), שהיתה מלווה, כאמור, בגידול ניכר בפריון גורמי הייצור ובשינוי גדול אף יותר בתפוקה ליום עבודה, יש לראות על רקע השינויים, שחלו בהרכב הביקושים הסופיים ועל רקע השינויים בהרכב הייצור הענפי של התעשייה. ב-1973 (9) עמדה התעשייה מול לחצי ביקוש בשוק המקומי, ששיקפו בעיקרם גידול מהיר בצריכה הפרטית. בשאר הביקושים המקומיים — השקעות וצריכה ציבורית — חלה ב-1973 (9) ההאטה בקצב הגידול, והייצוא התעשייתי במחירים קבועים, למעט ייצוא יהלומים, כמעט שלא גדל. נראה, שחלק ניכר מההאטה ביצוא יש לזקוף לחובת הגידול המהיר שחל בביקוש המקומי של הצריכה הפרטית; היענות התעשייה לביקוש הגובר בשוק המקומי לצריכה באה בחלקה על חשבון ההאטה ביצוא. עם זאת יש לזכור, כי גורמי ההאטה שפעלו בשוק המקומי ב-1973 (9) גבעו מהאטה בהשקעות ובצריכה הציבורית, וכי חלק מהענפים המייצרים ליעודים אלו, אין להם האפשרות להתאים את תפוקתם לייצור ליעודים אחרים. על כן התבטאה ההאטה בביקוש למוצרי ענפים אלו בהאטה בייצור (ראה לוח י"א-2) תופעה כזאת נסתמנה בעיקר בענפים המייצרים

¹ ראה הערה 1 בראשית סעיף 1 לעיל.

² הגידול בימי העבודה למעשה בשנים אלו היה כדלקמן: 4.6 אחוזים ב-1973 (9); 6.2 אחוזים ב-1972, וגידול שנתי ממוצע של 5.3 אחוזים בתקופה 1970—1972. גם אם משקף מדד ימי העבודה למעשה את השינוי הריאלי בתעסוקה בתעשייה היתה ב-1973 (9) האטה בגידול התעסוקה בתעשייה. ליתר פירוט, ראה גם נספח לפרק זה, בסעיף העוסק בחישובי שינויים בפריון בתעשייה.

³ הכוונה לשינוי במלאי ההון הגולמי הריאלי בתחילת 1973 בהשוואה למלאי ההון בתחילת 1972. מקובל להניח, שמלאי ההון בתחילת השנה משקף את כושר הייצור בשנה זו.

⁴ השינויים בפריון בתקופה 1969—1973 (9) אפשר הם נמדדים על ידי שימוש בתשומת ימי העבודה למעשה כמשקפת את השינוי בתשומת העבודה ולא על ידי שימוש בשנוי במספר המועסקים, ניתנים בנספח לפרק זה, בסעיף העוסק בהצגת חישובי השינויים בפריון.

תפוקות המיועדות להשקעות בהתחלת בנייה, לאחר שבהיקף ההתחלות בבנייה חלה ב־1973 (9) האטה.

בענפי התעשייה המייצרים תשומות לגמר בנייה, אין התמונה אחידה: בחלקם חלה האטה, בחלקם נשמר קצב הגידול הריאלי של אשתקד, ובחלקם אף חלה החשה. נראה, שאי האחדות בשיעורי הגידול משקפת שוני ביכולת הגדלת הייצור ואין היא תוצאה מהאטה בביקוש. ההאטה בביקוש להשקעות במכונות פגעה בגידול הייצור של ענפי ייצור תעשייתיים המייצרים בעיקר מכונות. מאידך גיסא, בענפי צריכה מובהקים, כגון טקסטיל והלבשה, מזון, הדפסה והוצאה לאור, מוצרי צריכה מענפי הכימיה, חלק ממוצרי המתכת המייצרים מוצרי צריכה, מכונות למסחר שירותים ומשק בית, וחלק מענפי החשמל והאלקטרוניקה, חלה החשה ניכרת בקצב הגידול, או שהם נשארו ברמת הצמיחה המהירה שהיתה כבר אשתקד, כאשר בחלק מהמקרים באה הגדלת השיווק בשוק המקומי גם על חשבון ההאטה ביצוא, ובמקרים מסוימים אף על חשבון צמצום היצוא (טקסטיל והלבשה).

לוח י"א - 3

אומדן התפוקה הגולמית * והשינויים הריאליים בה לפי ענף ראשי, 1969 עד 1973

העלייה או הירידה (—)					ממוצע שנתי		התפוקה הגולמית במחיר גורמי הייצור 1972/1971	
לעומת השנה הקודמת					1969-1972	1970-1972		
1973 (9)	1972	1971	1970	1969**				
(אחוזים)					(מיליוני ל"י)			
6.1	14.8	0.0	19.1	4.7	9.7	11.3	423.6	כרייה וחציבה
10.7	9.6	9.5	5.1	8.2	8.1	8.1	2,939.4	מזון, משקאות וטבק
14.8	7.3	11.0	2.8	15.0	9.0	7.0	1,253.7	טקסטיל ***
20.3	25.0	32.4	26.0	5.0	22.1	27.8	1,074.5	הלבשה ***
-1.5	0.0	4.0	5.1	8.0	4.3	3.0	145.5	עור ומוצרי
8.7	13.0	5.2	5.4	8.0	7.9	7.9	657.5	עץ ומוצרי
4.3	6.1	11.6	7.4	5.0	7.5	8.4	355.2	נייר ומוצרי
14.6	6.5	-5.0	1.5	15.0	4.5	1.0	401.5	הדפסה והוצאה לאור
19.3	19.1	17.4	14.9	20.5	18.0	17.1	708.2	מוצרי גומי ופלסטיק
13.3	14.3	12.3	16.2	11.0	13.5	14.3	1,519.5	מוצרים כימיים ומוצרי נפט
8.4	14.9	9.7	13.0	11.2	12.2	12.5	654.2	מינרלים
13.8	8.3	-0.6	-2.0	23.6	7.3	1.9	453.0	מתכת בסיסית
6.9	8.1	18.1	11.5	20.0	14.4	12.6	1,535.4	מוצרי מתכת ***
2.8	9.9	1.9	10.5	24.0	11.6	7.4	616.9	מכונות ***
16.3	10.0	10.5	7.0	48.4	19.0	9.2	1,034.3	ציוד חשמלי ואלקטרוני
12.6	2.4	18.7	28.0	28.4	19.4	16.4	829.0	כלי הובלה
20.1	22.1	24.9	-2.1	4.2	12.3	15.0	1,360.6	יהלומים
6.5	9.5	30.5	5.7	26.0	17.9	15.2	189.9	שונות
11.9	11.7	12.6	10.4	15.9	12.7	11.6	16,151.9	סך כל התעשייה

* מבוסס על סקר התעשייה והמלאכה לשנת 1971/72 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני התפוקה הגולמית במחירי גורמי הייצור לפי ענפים חושבו מתוך הסקר תוך הוספת התיקונים הבאים: (1) ניפוח נתוני הסקר לקבוצת גודל של מפעלים המעסיקים 4-1 מעסיקים בהתאם לנתונים ממדגם שטח כל הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2) תיקון ענף הכימיקלים להכללת ערך הנפט הגולמי הגלום בויקוק נפט ותיקון תפוקת ענף היהלומים בהתאם לנתוני סחר החוץ. השינויים הריאליים של סך הכל התעשייה אינם מחושבים על פי שקלול השינויים בכל ענף כי אם מהשינויים במדד הייצור של סך התעשייה. כתוצאה מכך, קיימים הבדלים קטנים בחישוב השינויים הריאליים של סך התעשייה המסתמך על שקלול השינויים הריאליים הענפיים לבין זה המוצג כאן.

** ראה הערות בלוח י"א-1.

*** נתונים ארעיים. מותאמים רק באופן חלקי לסיווג החדש של ענפי התעשייה.

לוח י"א-4

התפלגות התפוקה התעשייתית הריאלית ותוספת התפוקה, במחירי גורמי הייצור,
לפי ענפים ראשיים, 1969 עד 1973

(באחוזים)

התפלגות תוספת התפוקה					התפלגות התפוקה התעשייתית					
1973(9)	1972	1971	1970	1969	1973(9)	1972	1971	1970	1969	
1.3	3.2	0.0	5.0	0.9	2.5	2.6	2.6	2.4	2.4	כרייה וחציבה
15.6	15.1	14.6	11.2	12.2	17.9	18.2	18.6	18.1	20.1	מזון, משקאות וטבק
9.2	5.0	7.2	11.1	8.7	7.9	7.8	8.1	8.1	8.3	טקסטיל
10.8	12.6	13.2	7.9	2.4	7.1	6.7	6.0	8.5	6.3	הלבשה
-0.1	0.0	0.4	0.6	0.7	0.8	0.9	1.0	1.0	1.3	עור ומוצרי
2.8	4.4	1.8	2.6	2.5	3.9	4.1	4.0	3.8	4.2	עץ ומוצרי
0.8	1.2	2.2	1.9	0.9	2.0	2.2	2.3	2.1	2.3	גיידור ומוצרי
2.9	1.4	-1.2	0.4	2.9	2.5	2.5	2.6	2.1	2.8	דפוס והוצאה לאור
6.8	6.7	5.5	6.2	5.3	4.7	4.4	4.1	4.6	3.9	מוצרי גומי ופלסטיק
										מוצרים כימיים
10.1	11.2	9.1	14.1	6.4	9.5	9.4	9.2	8.7	8.0	ומוצרי נפט *
2.7	5.0	3.1	5.2	3.0	3.9	4.1	3.9	3.9	3.8	מינרלים
3.1	2.0	-0.2	-0.9	5.3	2.9	2.8	2.9	2.7	3.5	מתכת בסיסית
5.3	6.8	13.6	7.9	12.9	9.0	9.5	9.8	9.5	9.7	מוצרי מתכת
0.9	3.3	0.7	8.0	6.0	3.5	3.8	3.9	3.8	3.9	מכונות
8.4	5.5	5.6	5.4	17.3	6.6	6.4	6.5	6.3	6.6	ציוד חשמל ואלקטרוני
5.2	1.1	8.0	14.2	8.3	5.2	5.1	5.6	5.3	4.7	כלי הובלה
13.6	14.5	13.9	-1.6	2.3	9.0	8.4	7.7	7.7	7.0	יהלומים **
0.6	1.0	2.5	0.8	2.0	1.1	1.2	1.2	1.4	1.2	שונות
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל

* תפוקת הענף ומשקלו בסך תפוקת התעשייה תוקנו בערך הנפט הגולמי הגלום בתהליך זיקוק הדלק בענף הדלק.

** תפוקת הענף ומשקלו בסך התעשייה תוקנו בהתאם לנתוני יצוא יהלומים.

ה מקור : פקרי התעשייה והמלאכה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 1969, 1970 ו-1971.

מעיון בלוחות י"א-2 וי"א-10 ניתן לעמוד על התגובה בייצור וביצוא לשינויים בהרכב הביקושים המקומיים שהתרחש ב-1972 וב-1973(9). בקבוצת הענפים, המייצרת בעיקר לצריכה, התגבר הגידול הריאלי של הייצור ב-1973(9) לאחר שב-1972 היה אמנם גידול בייצור לשוק המקומי, אולם הדבר נעשה רק על חשבון ההאטה ניכרת ביצוא מוצרי קבוצה זו. כאן לא היה ניתן להרחיב את הייצור מעבר למה שהורחב בפועל (ראה לוח י"א-2)¹. ב-1973(9) חלה החשה ניכרת בקצב הגידול הריאלי של הייצור בענפי קבוצה זו. כתוצאה מהרחבה ניכרת של היקף ההשקעות בענפים אלו עוד ב-1972¹, אך נמשכה ההאטה ביצוא בשל הגידול בביקוש של הצריכה הפרטית.

בקבוצת הענפים, המייצרים בעיקר להשקעות, לבנייה ולצריכה ציבורית, אין תמונת

¹ אל הטענה בדבר הרחבת ההשקעות בקבוצת ענפים זו בקצב מהיר עוד ב-1972, וכן אל הטענה כי היקף הייצור בענפים אלו היה מוגבל לזה המצוין בלוח י"א-2, יש להתייחס כאל השערות בלבד, שכן אין נתונים ישירים לכך. לחילופין, ייתכן מצב, שבו ב-1972 היה עודף כושר ייצור בענפים אלו, שבא לידי ביטוי בהחשת הייצור ב-1973(9), וההאטה ביצוא יכולה להיות מוסברת כולה על רקע החשת הגידול בביקוש המקומי של הצריכה הפרטית.

התגובה של הייצור והייצוא לשינויים במגמות הביקוש כה ברורה. השינוי בייצור התעשייתי היה, כמצופה, לפי השינויים בביקושים: ב-1972 היתה האטה ניכרת בגידול הייצור של קבוצת הענפים המייצרים בעיקר לצריכה ציבורית, בהתאם להתנהגות הביקוש של ייעוד זה, וב-1973 (9) חלה האטה ניכרת בגידול הריאלי של הייצור בקבוצת הענפים המייצרים לבנייה ולהשקעות (בעיקר השקעות במכונות); שוב לפי השינוי במגמת הביקוש למוצרי קבוצה זו. אולם ביצוא אין מתקבלת תמונה משלימה: היצוא של מוצרי קבוצה זו לא גדל כלל ב-1972, ואילו ב-1973 (9) חלה בו עלייה ריאלית מתונה בלבד (לוח י"א-10), למרות שבייצור של קבוצת הענפים המייצרת בעיקר לצריכה ציבורית חלה החשת מה (המוסברת, כנראה, על רקע שינוי הרכב הייצור בקבוצה זו — מעבר מייצור לצריכה ציבורית לייצור ציוד להשקעות — ראה לוח י"א-2). ייתכן, שבניגוד לקבוצת הענפים המייצרים לצריכה, שבהם קל המעבר מייצור לשוק המקומי לייצור לייצוא, הרי בענפים אלו (המייצרים בעיקר לצריכה ציבורית ולהשקעות) מעבר כזה הוא איטי יותר ותלוי במציאת שווקים למוצרים אלו. המוצרים בקבוצה זו הם מסוג כזה, שקיים קושי רב בהסטת כושר ייצור מן השוק המקומי ליצוא. ייתכן גם, שחלק מהירידה ביצוא מוצרי קבוצה זו, מוסבר על רקע העובדה, שהביקוש לציוד מייצור מקומי, כמעט שלא הואט ב-1973, וההאטה בייצור, הביאה להפנייה מהייצוא לשוק המקומי.

בחירת השינויים, שחלו בהרכב התוצר הנובע והתפוקה הנובעת מהביקושים הסופיים (לוח י"א-6) ובהרכב התוספות של אלו לייצור התעשייתי (לוח י"א-5) יש בה לתת תמונה על ממדי השפעת השינויים בביקושים הסופיים על גידול הייצור התעשייתי. משקל הצריכה הפרטית בתפוקות הנובעות לפי ביקושים סופיים גדל ב-1973 (9) לאחר ירידה מתמדת מאז היציאה מהמיתון (כאשר מתייחסים לנתונים המובאים בלוח י"א-6 א' — התוצר הנובע מהביקושים הסופיים — נמצא שכבר ב-1972 נפסקה מגמת ירידת משקל הצריכה הפרטית), ואילו משקל היצוא ירד בצורה ניכרת לאחר עלייה מתמדת עד שנת 1972 והתייצבות באותה שנה. כשמתייחסים לתוצר הנובע מהביקושים הסופיים (לוח י"א-6 א') מתברר, שמגמה זו החלה כבר, למעשה, ב-1972, ואילו ב-1973 (9) היא רק נתחזקה. שינויים אלו בולטים עוד יותר, כאשר בוחנים את תרומת התוצר הנובע לפי ביקושים סופיים (ראה לוח י"א-5 ב').

מבחינת הרכב התפוקות הנובעות מהביקושים הסופיים ותרומותיהן של אלו לגידול תפוקת התעשייה ב-1973 (9) מתברר כי מצד הביקושים, הגורם העיקרי להמשך הצמיחה המהירה של התעשייה היה הגידול בביקוש של הצריכה הפרטית בשוק המקומי.

באופן כללי ניתן לומר, שקצב הצמיחה של התעשייה, שהושג ב-1973 (9), שהיה אף גבוה במעט מקצב הצמיחה הממוצע של השנים 1970—1972 משקף את הקצב האפשרי שהיה ביכולת התעשייה לצמוח, בהתחשב בשינויים בהרכב הבקושים ובמגבלות השונות מצד ההצע: חוסר גמישות, או גמישות מועטה בלבד בהתאמת תפוקתם של הענפים להרכב משתנה של הביקושים הסופיים, מגבלות כושר ייצור בחלק מהענפים, וההאטה בגידול מספר המועסקים.

ניתן אף לומר, כי ב-1973 (9) לא יכלה התעשייה, לפחות בחלק מענפיה, לספק את כל הגידול בביקושים שעמדו בפניה. דוגמאות בולטות למצב זה הן הגידול ביבוא המלט, שנבע ממגבולות כושר הייצור בענף זה בייצור המקומי, והגידול המהיר ביבוא רהיטים ומוצרים בני קיימא אחרים.

ב-1973 (9) גדלו, כאמור, פריון גורמי הייצור והתפוקה למועסק בשיעור ניכר. פריון גורמי הייצור גדל בתקופה זו ב-5.3 אחוזים, לאחר גידול של 4 אחוזים ב-1972 ו-3.8 אחוזים בתקופה 1970—1972 בממוצע. רק ב-1971 היה שיעור גידול דומה בפריון גורמי הייצור (5.2 אחוזים). מהלך דומה אפיין את השינויים בתפוקה למועסק או ליום עבודה למעשה: התפוקה למועסק גדלה ב-1973 (9) ב-8.4 אחוזים, לאחר גידול של 6.6 אחוזים ב-1972 ו-6.2 אחוזים בשנים 1970—1972 בממוצע. רק ב-1971 היה גידול בשיעור דומה בתפוקה למועסק (7.6 אחוזים).

לוח י"א - 5

הגורמים המסבירים את הגידול בייצור התעשייתי, 1968 עד 1973 (9)

(אחוזים)

1969 לעומת 1968		1970 לעומת 1969		1971 לעומת 1970		1972 לעומת 1971		1973 (9) לעומת 1972 (9)	
שיעור הגידול	התרומה לתפוקה	שיעור הגידול	התרומה לתפוקה	שיעור הגידול	התרומה לתפוקה	שיעור הגידול	התרומה לתפוקה	שיעור הגידול	התרומה לתפוקה
א. גורמי הצע									
15.9	100	10.4	100	12.6	100	11.7	100	11.9	100
9.7*	33	5.7	30	4.7	20	4.8	23	3.2	15
7.8	23	11.1	49	10.6	39	11.0	43	10.6	41
8.8	56	8.2	79	7.4	59	7.7	66	6.6	56
7.1	44	2.2	21	5.2	41	4.0	34	5.3	44
ב. אינדיקטורים לתרומה הגידול בבקוש***									
8.1	22	6.6	24	4.0	10	11.1	29	15.0	56
13.6	12	15.7	21	30.7	31	9.7	13	-3.6	-7
35.0	36	13.2	23	13.3	17	20.5	30	12.6	26
15.1	70	10.2	68	12.1	58	13.3	72	10.0	75
54.4	6	7.6	2	27.0	4	38.1	7	10.8	4
13.1	24	11.2	30	20.4	38	8.9	21	6.6	21
15.3	30	10.9	32	21.0	42	11.0	28	7.0	25
15.2	100	8.9	100	14.7	100	12.6	100	9.1	100

* מחושב על פי מדד שכירים.

** תוך הנחה שפונקציית הייצור המצרפית בתעשייה כתאימה לחישובים מסוג זה.

*** גידול התוצר הנובע מביקושים סופיים. הנתונים מבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ביחס לשימושים הסופיים הישירים ועל עיבודי לוח תשומה תפוקה לשנת 1968/9 ביחס לתפוקות הנובעות מהביקושים הסופיים. ראה גם הערות ללוח י"א-6.

**** אי ההתאמה בין נתוני התוצר הנובע לנתוני הייצור התעשייתי נובעת משינויים מביניים שחלו במרכיבי התשומות מאז שנת 1968/9 שהיא שנת הבסיס לעיבודי תשומה תפוקה המוצגים בלוח זה, מהטיות הנובעות מחישוב התוצר הנובע מהתעשייה על פי אמדני השימושים הסופיים הישירים עצמם, ומשינויים בהרכב התשומות והתפוקות בתוך כל ענף בתעשייה מאז 1968/8 — שנת הבסיס לעיבודים אלו.

התפלגות התוצר הנובע והתפוקה הנובעת מהתעשייה לפי שימושים סופיים * 1973 (9) — 1968
(אחוזים)

	1972	1971	1970	1969	1968	(9) 1973
א. התוצר הנובע מהתעשייה לפי שימושים סופיים						
צריכה פרטית	33.1	33.5	37.0	38.3	40.8	35.5
צריכה ציבורית	16.4	16.8	14.8	14.0	14.2	14.2
השקעות	19.6	18.3	18.5	18.1	15.4	20.0
סך הכל השימושים המקומיים	69.1	68.6	70.3	70.4	70.4	69.7
ייצוא לשטחים המוחזקים	2.8	2.3	2.1	2.2	1.7	2.9
ייצוא לחו"ל	28.1	29.1	27.6	27.4	27.9	27.4
סך כל הייצוא	30.9	31.4	29.7	29.6	29.6	30.3
סך כל השימושים הסופיים	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ב. התפוקה הנובעת מהתעשייה לפי שימושים סופיים						
צריכה פרטית	36.7	37.2	40.9	41.6	44.1	38.5
צריכה ציבורית	13.6	14.3	12.6	12.1	12.2	11.8
השקעות	17.0	16.2	16.0	15.5	12.9	17.2
סך כל השימושים המקומיים	67.3	67.7	69.5	69.2	69.2	67.5
ייצוא לשטחים המוחזקים	2.9	2.5	2.2	2.4	1.8	3.1
ייצוא לחו"ל	29.8	29.8	28.3	28.4	29.0	29.4
סך כל הייצוא	32.7	32.3	30.5	30.8	30.8	32.5
סך כל השימושים הסופיים **	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* מבוסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ביחס לשימושים הסופיים הישירים, ועבודי מחלקת המחקר של בנק ישראל על בסיס לוח השומה תפוקה לשנת 1968/9 ביחס לתוצר הנובע ולתפוקה הנובעת מהתעשייה לפי שימושים סופיים. הנתונים המוצגים בלוח זה נכונים ליום 15.5.74 והם שונים מאלו שהוצגו בפרק זה בלוח המקביל בשנים קודמות מהסיבות הבאות: (א) נעשו תיקונים בנתוני השימושים הסופיים הישירים על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (ב) בשנה זו מבוססים הנתונים לכל התקופה 1968-1973 (9) על לוח השומה תפוקה לשנת 1968/9 בעוד שעד 1972 חושבו הנתונים לפי לוח השומה תפוקה לשנת 1965/6. (ג) הלוח המקביל בפרק זה בשנים קודמות, לא כלל את השימוש הסופי "ייצוא לשטחים המוחזקים". ** השימושים הסופיים המוצגים בלוח זה אינם כוללים את השימוש הסופי "שינויים במלאי מוצרים", עבורו אין עדיין נתונים לכל התקופה אליה מתייחס הלוח.

מאז החל המשק יוצא מהמיתון גרשמה רק ב־1970 וב־1972 האטה משמעותית בפריון ובתפוקה למועסק (ראה לוחות י"א-1 וי"א-2). בשתי שנים אלו חל גם מפנה חד במגמת הגידול בביקושים הסופיים: ב־1970 חלה האטה בגידול הביקוש לצריכה פרטית ותחשה בגידול הביקוש להשקעות, וב־1972 חלה תחשה בצריכה הפרטית והאטה בגידול הביקוש לצריכה ציבורית. נראה, שההאטה בפריון בשתי השנים הללו קשורה בהסתגלות כושר הייצור לדפוסי הביקוש החדשים. תהליך זה מלווה בהאטה בגידול הפריון ובתפוקה למועסק. מאוחר יותר כאשר נעשית ההתאמה של כושר

הייצור למצב החדש סביר לצפות לגידול בפריון ובתפוקה למועסק. אכן, בשנים 1971 וב-1973 (9), שכל אחת מהן באה לאחר שנת מפנה בדפוסי הביקוש ובכל אחת מהן נמשכו המגמות של השנה שקדמה לה. היתה החשה ניכרת בעליית הפריון והתפוקה למועסק.

לוח י"א - 7

אינדיקטורים להתפתחות התעשייה לפי רבעונים * 1972 ו-1973

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) בהשוואה לרביע הקודם							
1973				1972			
IV	III	II	I	IV	III	II	I
הרביע							
							ייצור תעשייתי **
	—1.4	4.7	2.9	5.1	—0.2	3.6	3.5
	0.3	5.8	1.5	3.5	1.7	4.6	3.5
	3.2	0.6	0.9	—1.2	2.9	0.6	1.5
	3.8	13.9	7.0	9.2	2.7	7.8	4.6
—23.1	7.3	19.6	10.3	8.3	—1.0	9.8	8.5
							סך הייצוא התעשייתי ****
							מחירים סיטוניים בשוק
8.2	3.6	7.1	4.4	3.6	2.1	1.6	1.8
							המקומי **
	7.2	3.2	11.1	0.6	4.2	0.9	2.6
	7.6	3.7	9.5	4.8	1.0	3.9	4.7
	8.7	2.4	9.6	5.0	2.0	2.6	2.8
	5.7	8.0	14.9	—1.3	4.9	7.4	7.2
	0.2	6.4	2.5	5.4	0.6	6.1	2.8
1.0	1.1	0.8	—0.2	0.9	2.1	2.4	
3.3	0.4	0.8	—1.7	3.2	1.4	2.0	
7.4	3.2	11.7	—6.1	5.1	3.7	3.6	

* נתונים מנוכי עונתיות.

** נתונים מקוריים.

*** נתונים מנוכי עונתיות של מדד שכר לשכירים מחולק במדד השכירים כשהתוצאה מתוקנת במדד ימי עבודה למעשה.

**** נתונים מקוריים במחירים שוטפים, למעט אניות ומטוסים.

ה מק ו ר : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

3. מחירי התפוקה והתשומות

מחירי תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים ב-1973 (9) עלו ב-16.9 אחוזים. זהו שיעור עלייה ניכר אף בהשוואה ל-1972 — 11.6 אחוזים, שהיה הגבוה ביותר שנרשם בענף התעשייה. גם במשך השנה היה קצב עליית המחירים מהיר ביותר (ראה לוח י"א-8).

התגברות עליית מחירי תפוקת התעשייה בשוק המקומי ב-1973 (9) היתה — כב-1972 — חלק מתהליך כללי של האצת עליית המחירים בשוק המקומי: מדד המחירים לצרכן עלה ב-18.5 אחוזים בממוצע, מדד מחירי המקורות (והשימושים) עלה ב-19.6 אחוזים בממוצע, מדד מחירי

התל"ג — ב'1929 אחוזים, בממוצע, ומדד מחירי היבוא בשוק המקומי — ב'20.1 אחוזים בממוצע. עליית המחירים הממוצעת של תפוקת התעשייה שהופנתה לייעודים מקומיים ב'1973 (9) היתה איפוא מעט איטית יותר ביחס לעליות המחירים הכלליות שהתרחשו במשך בתקופה זו. ב'1972 התרחש תהליך דומה.²

בתחומים אחדים התקיימו לחצי ביקוש חזקים, ועל כך מעידים הגידול בעתירות היבוא בשימושים אחדים, הסטת תפוקה מיצוא לשוק המקומי והגדלת התפוקה תוך גידול בפריור ובתפוקה למועסק. נראה שבתחומים אלה היותו של הייצור התעשייתי חשוף ליבוא³ יותר מענפים אחרים הוא שמסביר את הפיגור בעליית המחירים המקומיים של הייצור התעשייתי אחרי עליית המחירים במדדים אחרים. כמו כן היו תחומים שבהם היו לחצים חלשים יחסית: היתה, כאמור, האטה בגידול הביקוש לצריכה ציבורית ב'1972 וב'1973 (9) ולחלק מסוגי ההשקעות — תהליך שהחל רק ב'1973 (9). גם הפיקוח על המחירים הוא גורם שיש להזכירו בהקשר זה. אמנם עצמתו של הפיקוח הלכה ונחלשה במשך שנת 1972 ובתחילת 1973, אך ברביע השלישי של שנת 1973 שוב הוגבר הפיקוח על המחירים לאחר שבתחילת 1973 הוסר הפיקוח מלבד במספר מוצרים מוגדרים (מזון ודלק) לחלוטין. תופעה זו של הגברת הפיקוח על המחירים ברביע השלישי של שנת 1973 משתקפת היטב במרבית ענפי התעשייה: (ראה לוח י"א-8 וכן לוח נ—י"א-1 בנספח).

התפתחות מחירי תפוקת התעשייה שיועדה לשוק המקומי במיון לפי ענפים (לוח י"א-8 ולוח נ—י"א-1), איננה מראה על התפתחות אחידה בשיעורי עליית מחירי מוצרי התעשייה בשוק המקומי. נראה, שבהיעדר נתונים משלימים נוספים, כמו נתונים על היבוא במיון המתאים, מתקבל קשר רופף ביותר בין שיעור עליית המחירים בענף מסוים לבין משקל הצריכה הפרטית בסך התפוקה הנובעת מהביקושים הסופיים המקומיים, או לבין הגידול בתפוקת הענף. יש לזכור, שבמקביל להשפעת לחצי הביקוש על שיעורי עליית המחירים בענפים אלו השפיעו גם גורמים מצד ההוצאות על שיעורי עליית מחירי התפוקות בכל ענף וענף. כך, למשל, ניתן לראות, כי בענפים הראשיים, עץ ומוצרי מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ועור ומוצרי היו שיעורי עליית המחירים הגבוהים ביותר שאירעו ב'1973 (9). בענפים אלו, גבוה רכיב היבוא של חומרי הגלם. ומאחר שמחיריהם עלו באופן ניכר הן ב'1972 ועוד יותר ב'1973, משקפות עליית המחירים במוצרים אלו, לא דווקא השפעות של לחצי ביקוש, אלא יותר השפעות של לחצים מצד ההוצאות. בחינת שיעורי עליית המחירים שהיתה בענפי המשנה של ארבעה ענפים אלו, אינה מראה על קשר מובהק בין היעוד העיקרי של תפוקת הענף בשוק המקומי לבין שיעור עליית המחירים בענף. בענפי המשנה השייכים לענפים ראשיים אלו הקיפה עליית המחירים המהירה את כל ענפי המשנה כמעט, ללא קשר אם פעלו על הענף — מצד הביקושים הסופיים המקומיים — גורמי האטה או החשה. נראה איפוא, שבענפים אלו, משקפת עליית המחירים, יותר לחצים שמצד ה-

¹ משמשוים את קצב עליית המחירים במשך השנה, מתקבל, כי ב'1973 (9) עלו מחירי תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים בקצב מהיר במקצת בהשוואה לקצב עליית מדד המחירים לצרכן.

² תופעה דומה התרחשה גם ב'1972: לעומת עליית מחירי תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים בשיעור של 11.6 אחוזים, עלה מדד המחירים לצרכן בשיעור 12.6 אחוזים, מדד המחירים של המקורות (והשימושים) — ב'15.5 אחוזים, מדד המחירים של היבוא בשוק המקומי — ב'21.2 אחוזים, ומדד מחירי התל"ג — ב'12.5 אחוזים. כן מן הראוי לציין, כי הפיגור בעליית המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים, בהשוואה לעליית המחירים הכללית במשק, הינה תופעה שנמצאה במשק הישראלי במשך שנים רבות, והיא משקפת, כנראה, את העובדה שהייצור התעשייתי נתון לפיקוח על המחירים וחשוף לייבוא מתחרה, יותר מאשר מגזרים אחרים במשק, כמו ענפי השירותים למשל.

³ גורם זה, היה, כנראה, בעל עצמה גדולה יותר במיתון לחצי הביקוש שפעלו על הייצור התעשייתי ב'1973 (9) בהשוואה ל'1972, שכן ב'1973 (9) עלתה עתירות היבוא — הן יבוא תשומות והן יבוא משלים של מוצרים תעשייתיים סופיים, בצורה משמעותית, כאשר לפחות חלק מהעלייה ב'1973 (9) משקפת ספיגת לחצי ביקוש מהשוק המקומי. ראה גם דיון בנושא זה בסעיף 4 להלן.

השינויים במחירים הסימוניים של התפוקה התעשייתית בשוק המקומי, 1969 עד 1973

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—)								
לעומת התקופה המקבילה				מתחילת התקופה לסופה				
1969	1970	1971	1972	1973	1973 (9)	*1972	*1973	**1973
(אחוזים)								
כרייה וחציבה	4.4	8.9	11.2	13.5	11.8	8.5	24.2	17.1
מזון, משקאות וטבק	3.8	8.8	8.5	14.1	13.1	5.9	19.9	17.5
טקסטיל	4.6	9.0	12.0	20.2	20.0	17.0	23.1	13.7
חלבשה	5.1	8.5	12.0	14.0	13.2	15.5	15.6	7.0
עור ומוצרים	5.4	8.6	27.5	21.9	25.8	35.9	16.2	7.1
עץ ומוצרים	10.7	12.8	19.4	31.8	23.0	16.4	46.4	41.7
גייר ומוצרים	7.5	12.8	11.2	15.5	11.0	2.7	40.0	24.3
מוצרי גומי ופלסטיק	2.8	6.2	7.6	16.3	11.2	4.7	42.8	18.1
מוצרים כימיים ומוצרי נפט	-0.1	2.5	10.3	9.7	16.6	13.1	38.5	23.1
מינרלים אל מתכתיים	7.2	9.3	10.7	19.7	16.4	9.5	41.2	19.1
מתכת בסיסית	13.6	6.9	13.2	35.9	29.4	15.2	60.2	42.1
מוצרי מתכת	14.0	7.2	12.9	28.5	24.0	14.0	43.5	32.4
מכונות	8.8	9.8	10.9	15.5	13.9	10.4	27.4	16.4
ציוד חשמלי ואלקטרוני	11.6	7.9	11.1	14.5	11.4	6.2	31.6	20.5
כלי הובלה	9.3	15.9	17.6	15.1	16.0	14.3	14.9	9.8
שונות	7.0	7.2	10.6	16.9	14.7	9.6	26.0	21.1
סך הכול	6.8	9.2	11.6	19.1	16.9	12.0	30.8	21.1

* ב-1972 — ממוצע דצמבר 1972 וינואר 1973 בהשוואה לממוצע דצמבר 1971 וינואר 1972.

ב-1973 — ממוצע דצמבר 1973 וינואר 1974 בהשוואה לממוצע דצמבר 1972 וינואר 1973.

** נתוני עליית המחירים במשך תשעת החודשים הראשונים של שנת 1973 (מדד מחירי ספטמבר 1973 מחולק למדד הממוצע של מחירי דצמבר 1972 וינואר 1973), מחויצים לשנה שלמה על פי הממוצע הגיאומטרי הרבועני בשלושת הרבעים הראשונים של 1973.

הוצאות מאשר לחצי ביקוש. בהיעדר נתונים קשה אפילו לדעת אם עליית מחירי התפוקות של ענפים אלו משקפת את מלוא "גלגול" עליית מחירי התשומות או גלגול חלקי בלבד.

על בחינת הקשר בין שיעור עליית המחירים בענף מסויים לבין משתנים רלבנטיים מקשה גם העתוי של עליית המחיר. גורם זה בולט במיוחד בענף ההלבשה: בענף זה התגבר ב-1973 (9) קצב הגידול בייצור ובמקביל ירד היצוא. המסקנה המתבקשת, לכאורה, היא, שהיתה הסטה של תפוקה מיצוא לשוק המקומי בשל עליית מחירים באחרון. אולם מעיון בלוח י"א-8, ניתן לראות, כי בממוצע, עלו מחירי מוצרי ההלבשה בשוק המקומי ב-13.2 אחוזים בלבד ב-1973 (9) וכי במשך השנה היה קצב עליית המחירים 7.0 אחוזים בלבד, שכן ברביע האחרון של 1972, היתה עליית מחירים בשיעור העולה על 15 אחוזים בהשוואה לרביע שקדם לו והיא אשר גרמה להפניית כל תוספת תפוקת הענף ואף להפניית תפוקה מהיצוא ב-1973 (9) לשוק המקומי (ראה גם לוח 1—י"א).

קצב עליית המחירים של תפוקת התעשייה בשוק המקומי החל מתגבר והולך החל מהרביע

השני של 1972 ועד לרביעי השני של 1973 — אז היתה עליית המחירים הרבעונית המהירה ביותר. ברביעי השלישי של 1973, הואט קצב עליית המחירים הרבעוני; כאמור, בעיקר בגלל התחזקות הפיקוח על המחירים ברביעי זה, וחזר לקצב העלייה שהיה ברביעי הרביעי של 1972. השוואת שיעורי עליית מחירי תפוקת התעשייה בשוק המקומי בתקופה הכוללת את מחצית השנה השנייה של 1972 והמחצית הראשונה של 1973 לעומת שנה קודמת (מחצית שנייה של 1971 ומחצית ראשונה של 1972) עם שיעורי עליית מדד המחירים לצרכן בשנים אלו, מראה, כי גם בתקופה זו עלו מחירי תפוקת התעשייה בשוק המקומי בשיעור נמוך יותר במעט מעליית מדד המחירים לצרכן (12.8 אחוזים לעומת 17.4 אחוזים בהתאמה). אין למצוא איפוא התמקדות של לחצי ביקוש חזקים יותר לתפוקת התעשייה בתקופת משנה כלשהיא במרוצת השנים 1972 ועד 1973 (9); היתה זו עליית מחירים מתגברת ורצופה החל ברביעי השני של 1972. ב-1973 (9) הוחש גם קצב עליית ההוצאות והשכר בתעשייה. שכר העבודה הנקוב לשכיר עלה ב-1973 (9) ב-22.9 אחוזים לעומת 13.5 אחוזים ב-1972, ואילו השכר ליחידת עבודה (שכר לשכיר מתוקנן לשני בשעות עבודה לשכיר) עלה ב-19 אחוזים ב-1973 (9). שיעור עליית השכר לשכיר בתעשייה עלה איפוא, בדומה לשיעור העלייה הממוצע במשק של השכר לשכיר, ודבר זה משקף, בצד העובדה שבתחילת השנה נחתמו הסכמי שכר שכללו תשלומי שכר רטרואקטיביים גם את הלחצים שהיו ב-1973 (9) בשוק העבודה, שהיה עוד קודם לכן במצב של תעסוקה מלאה. גם מחירי התשומות עלו ב-1973 (9) בקצב מהיר ביותר. הדבר השתקף הן בתשומות מייצור מקומי והן בתשומות מיבוא, אם כי יש לציין, שב-1973 עליית המחירים ביבוא היתה מהירה יותר מאשר עליית המחירים של תשומות מקומיות.

הפדיון ליחידת תפוקה, המשקף, פחות או יותר, את שיעור עליית המחירים בתעשייה בהתחשב הן בעליית המחירים בשוק המקומי וביצוא, עלה ב-1973 (9) ב-21.1 אחוזים לאחר עלייה של 14.4 אחוזים ב-1972. העלייה הגבוהה יותר בפדיון ליחידת תפוקה בתעשייה, בהשוואה לעליית מחירי תפוקת התעשייה שיועדה לשוק המקומי, משקפת את העובדה שמחירי היצוא התעשייתי פו"ב עלו ב-1973 (9) בכ-24 אחוזים לאחר עלייה של כ-8 אחוזים בלבד ב-1972.

כשמודדים את השינוי ברווחיות ליחידת תפוקה בתעשייה ב-1973 (9) בהתחשב בעליית מחירי התפוקה בממוצע ביצוא ובשוק המקומי גם יחד (ראה אופן חישוב בנספח לפרק זה), ובהסתמך על מקדמי תשומה-תפוקה מלוח תשומה-תפוקה לשנת 1968/69, תוך שימוש במדדי המחירים המתאימים, מתקבל כי חלה ב-1973 (9) עלייה ברווחיות ליחידת תפוקה ב-9 אחוזים. כשמייחסים את השינוי ברווח לשינוי במלאי ההון הגולמי הריאלי (ע"י חישוב היחס בין השינוי ברווח ליחידת תפוקה לשינוי במלאי ההון ליחידת תפוקה) מתקבלת עלייה בשיעור הרווח ליחידת הון בשיעור של 10 אחוזים. שינויים אלה משקפים ב-1973 (9) עלייה ניכרת ברווחיות התעשייה אם כי יש לזכור כי חישוב הרווחיות בתעשייה משקף רק חישוב ממוצע ביחס לסך התעשייה וכן שהשינוי ברווחיות המתקבלת ביחס למלאי ההון העצמי, שהוא רק חלק ממלאי ההון בתעשייה, הינו גבוה ביותר ב-1973 (9).

4. הייצוא התעשייתי

ב-1973 (9) גדל הייצוא התעשייתי, לרבות יהלומים, במחירים שוטפים ב-270.6 מיליון דולרים — גידול בשיעור 41.8 אחוזים (ראה לוח י"א-9). מחירי היצוא התעשייתי פו"ב עלו ב-1973 (9) בשיעור של 24.8 אחוזים כאשר ביהלומים היתה עליית המחירים בשיעור של 30.7 אחוזים וביצוא התעשייתי למעט יהלומים עלו המחירים בשיעור של 19.4 אחוזים. מחירי היצוא ליצואן (ביצוא למעט יהלומים ומכרות ומחצבים) עלו ב-1973 (9) ב-24.7 אחוזים לאחר עלייה של 12.8 אחוזים ב-1972 (לוח י"א-11) עליית מחירי היצוא פו"ב ביהלומים וכשאר היצוא משקפת בחלקה את

הייצוא התעשייתי לפי ענפים ראשיים, 1972 (9) ו-1973 (9)

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה המקבילה			1972 (9)	1973 (9)	
מחיר	כמות	ערך			
(אחוזים)			(במליוני דולר)		
27.3	0.4	26.8	39.3	31.0	כרייה וחציבה
11.4	7.2	19.4	82.4	69.0	מזון, משקאות וטבק
26.1	-2.7	22.7	108.5	88.4	טקסטיל והלבשה
19.1	-2.7	15.9	5.1	4.4	עור ומוצרי
32.7	15.5	53.3	11.5	7.5	עץ ומוצרי
29.1	7.6	38.9	2.5	1.8	נייר ומוצרי
27.4	-9.0	15.9	9.5	8.2	הדפסה והוצאה לאור
5.0	-3.5	1.3	22.8	22.5	מוצרי גומי ופלסטיקה
13.5	20.2	36.4	59.2	43.4	מוצרים כימיים ומוצרי נפט
25.7	16.7	46.7	2.2	1.5	מינרלים אל מתכתיים
7.4	51.9	63.2	9.3	5.7	מתכת
12.7	-19.6	-9.4	33.7	37.2	מוצרי מתכת
29.6	17.1	51.7	13.8	9.1	מכונות
27.9	-16.9	6.3	20.2	19.0	ציוד חשמלי ואלקטרוניקה
23.5	93.2	138.6	16.7	7.0	כלי הובלה
8.7	23.7	34.4	26.2	19.5	תעשיות שונות
19.4	3.3	23.4	462.9	375.2	סך כל התעשייה למעט יהלומים
30.7	27.9	67.2	455.0	272.1	יהלומים
24.8	13.6	41.8	917.9	647.3	סך כל התעשייה

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 • הנתונים על בסיס סו"ב. יש הבדלים בין הנתונים המוצגים בלוח זה לבין היצוא התעשייתי, המופיע בפרק ג' לעיל.
 • הבדל זה, מקורו בכך שהנתונים בלוח זה (לפי ענפים) מבוססים על נתונים חודשיים. כן לא כלולים כאן פריטי יצוא
 אחר, כמו : גרוטאות, אספקת דלק לאניות ומטוסים וכדומה.

עליית המחירים שהיתה במחירי המוצרים בשווקים העולמיים, ובחלקה היא משקפת את השינויים
 בשערי המטבעות האירופיים ביחס לדולר ועל כן גם ביחס ללירה הישראלית.

יצוא היהלומים, המשיך לגדול, במחירים קבועים, בקצב מהיר זו השנה השלישית ברציפות.
 והדבר משקף ב-1973 (9) את המשך הגידול בביקוש בחו"ל אשר בחלקו הוא ניוון מאי היציבות
 המוניטרית בעולם. ביצוא התעשייתי למעט יהלומים, חלה כאמור האטה נוספת ב-1973 (9)
 במחירים קבועים, לאחר שגם ב-1972 התרחשה תופעה דומה. חלק מההאטה ב-1973 (9) נובע
 אמנם מגורמים מקריים ומיוחדים: ביצוא הענפים המיוחדים (למעט יהלומים) חלה ירידה ריאלית
 של 3.2 אחוזים (ראה לוח י"א-10) שנבעה מירידה ריאלית ביצוא פוספטים, נחושת, צמיגים, דלק
 ומוצרי פרי הדר. יצואם של אלו ירד, במחירים קבועים, מסיבות שונות: בנחושת פוספטים ומוצרי
 פרי הדר היה כנראה היצוא ב-1972 (9) גדול מהיצור ובמוצרי פרי הדר תרמה לכך השנה החקלאית
 הגרועה שהיתה בישראל ושמתנה את הגידול בשיווק פרי הדר לתעשייה. בצמיגים גבע הדבר
 מירידת הביקוש בחו"ל. אין, כפי הנראה, לראות בירידת היצוא בענפים אלו איזה שהוא שינוי
 במגמת היצוא. ביצוא התעשייתי האחר למעט היהלומים והענפים המיוחדים, חלה גם כן האטה
 בקצב גידול הריאלי של היצוא. במיון ענפי היצוא לפי קבוצות המיצרות ליעוד עיקרי מסוים
 ניתן לראות (לוח י"א-10), כי ההאטה התרחשה בענפים שמייצרים בעיקר לצריכה
 (במישרין ובעקיפין) בעוד שבענפים שמייצרים בעיקר להשקעות, לצריכה ציבורית

חל ב־1973 (9) גידול מה בייצוא לאחר שהוא לא גדל למעשה ב־1972. בענפים שמייצרים בעיקר לצריכה החלה ההאטה עוד ב־1972 ונמשכה ב־1973 (9) (לוח י"א-10). כשמנכים את הענפים המייצרים מזון מקבוצת ענפים זו, ניתן לראות שב־1973 (9) אף חלה בקבוצה זו ירידה מוחלטת ביצוא. במזון גדל היצוא הריאלי ב־1973 (9) ב־15.5 אחוזים (לא כולל יצוא מוצרי פרי הדר המסווגים לקבוצת הענפים המיוחדים) לעומת אי גידול ב־1972. ההחשה ביצוא מוצרי מזון נובעת מהחשת היצור של קבוצת ענפים זו (ראה לוח י"א-2). יש לזכור, כי לחצי הביקוש בשוק המקומי שפעלו על הענפים המייצרים לצריכה פרטית היו חזקים בענפים שאינם מייצרים מזון. בענפי המזון לא היו לחצי ביקוש חזקים בשוק מקומי בגלל אופי הביקוש למוצרי מזון (המוכתב על ידי גמישות הכנסה נמוכה יחסית ושיעור גידול האוכלוסייה) והדבר איפשר הרחבת היצוא בענפים האלו.

לוח י"א-10

השינויים הריאליים בייצוא התעשייתי הישיר במזון ענפי התעשייה לפי הייעוד הסופי העיקרי * של תפוקתם 1970-1973 (9)

משקל הקבוצה בסך הייצוא התעשייתי ב־1973 (9)	משקל הייצוא ** בייצור (1972)	משקל הקבוצה בסך הייצור התעשייתי	השינויים הריאליים בייצוא התעשייתי	1970 לעומת 1969	1971 לעומת 1970	1972 לעומת 1971	1973 (9) לעומת 1972 (9)
1. ענפים שמייצרים בעיקר מוצרי תצרוכה							
24.6	19	47	18.5	21.3	8.4	1.9	א. כל הקבוצה
(3.8)	(7)	(16)	26.5	18.4	0.1	15.5	ב. מזון
(20.8)	(26)	(31)	17.0	21.9	9.9	-0.4	ג. השאר
2. ענפים שמייצרים בעיקר מוצרים המיועדים להשקעות, בנייה וצריכה ציבורית							
8.7	12	27	0.0	62.0	0.8	1.6	א. כל הקבוצה
(—)	(—)	(—)	26.4	60.1	-6.0	-2.8	ב. ענפים המייצרים בעיקר מוצרי השקעה ותשומות לבניה
(—)	(—)	(—)	-22.6	64.8	10.5	6.9	ג. ענפים המייצרים בעיקר מוצרים מוצרים המיועדים לצריכה ציבורית
3. ענפים המייצרים בעיקר תשומות בניניים שאינן מיועדים ליעוד עיקרי מסוים							
5.4	14	12	42.1	11.0	21.6	30.7	א. כל הקבוצה
(47.3)	(100)	(9)	-6.8	22.6	30.2	27.1	ב. יהלומים
(13.9)	(70)	(5)	2.4	4.1	5.2	-3.2	ג. השאר
100.0	27	100	4.3	20.2	15.3	13.6	5. סך כל היצוא התעשייתי

* לאופן קביעת סיווג ענפי התעשייה לקבוצות השונות, ראה נספח לפרק זה.
 ** משקל היצוא ביצור חושב לפי שערי החליפין האפקטיביים הענפיים בממוצע לשנת 1972 על בסיס התפוקה הגולמית במחירי שוק מסקר התעשייה לשנת 1971/72. לפיכך, יש לראות במשקל היצוא בייצור סדר גודל בלבד, ולא נתון מדויק.
 ה מ ק ו ר : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבורי בנק ישראל.

בענפים המייצרים בשוק המקומי בעיקר לצריכה ציבורית ולהשקעות חל גידול מה ביצוא הריאלי (1.6 אחוזים) ב-1973(9), לאחר שב-1972, היצוא הריאלי של ענפים אלו כמעט שלא גדל כלל. קשה להביא בשלב זה הסברים מלאים לתופעת הקפאון — ביצוא ב-1972 ולגידול המתון בלבד ביצוא הריאלי ב-1973(9) בקבוצת ענפים זו. הביקוש המקומי של חלק ניכר ממוצרי קבוצת ענפים זו הואט הן ב-1972 (לקבוצת המשנה המייצרת בעיקר לצריכה ציבורית) והן ב-1973(9) (האטה נוספת בביקוש הצריכה הציבורית והאטה בביקוש לחלק ממוצרי השקעה). ניתן היה לצפות, איפוא, שעם התפנות כושר ייצור בחלק מענפים אלו, יחול גידול ניכר יותר ביצוא. תופעה כזו לא התרחשה, כאמור, וייתכן שהדבר מוסבר על רקע הספציפיות של המוצרים הכלולים בקבוצת ענפים זו, והקושי במציאת שווקים לייצוא מוצרי קבוצה זו.

לוח י"א-11

השינוי במחירים * ליצואן בהשוואה למחירים הסיטוניים של התעשייה בשוק המקומי, 1969 עד 1973(9)

	1969	1970	1971	1972	(9)1972	(9)1973
(1) שער חליפין אפקטיבי ביצוא התעשייתי (ל"י לדולר)	3.85	4.24	4.79	5.13	5.10	5.35
(2) מדד השינוי השנתי בשער החליפין האפקטיבי	—	110.1	113.0	107.1	—	104.9
(3) מדד השינוי השנתי במחירי היצוא (פו"ב)	104.8	100.3	104.1	105.3	—	118.9
(4) מדד השינוי במחיר ליצואן ליחידת תפוקה מיוצאת	—	110.4	117.6	112.8	—	124.7
(5) מדד השינוי במחירים הסיטוניים של תפוקה התעשייתית לייעודים מקומיים	101.9	106.8	109.2	111.6	—	116.9
(6) השינוי היחסי במחיר היצוא ליצואן בהשוואה למחירי התפוקה התעשייתית לייעודים המקומיים	—	103.4	107.7	101.1	—	106.7

* בייצוא התעשייתי למעט יהלומים ומכרות ומחצבים.

** שער החליפין האפקטיבי הממוצע לשנה הנידונה.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

המחירים ליצואן עלו כאמור, ב-1973(9) (ביצוא התעשייתי למעט יהלומים ומכרות ומחצבים) בשיעור של 24.7 אחוזים (ראה לוח י"א-11) ששיקפה עליית מחירים ביצוא פו"ב של 18.9 אחוזים ועלייה ממוצעת בתמריצים הישירים ליצואן בשיעור של 4.9 אחוזים. יחסית לעליית המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים, חלה, איפוא, במחירים ליצואן עלייה של 6.7 אחוזים (לוח י"א-11). לאחר עלייה יחסית של 1.1 אחוזים בלבד ב-1972. יוצא מכאן שב-1973(9) חל שיפור ברווחיות היצוא בהשוואה לרווחיות בייצור לשוק המקומי (בהנחה של מבנה היצאות דומה בשני השווקים). העובדה שלמרות זאת, חלה תאטה ניכרת ביצוא וזאת על רקע של המשך גידול הייצור התעשייתי בקצב מהיר, משקפת את הלחצים שהיו בביקושים המקומיים אשר החלו עוד ב-1972. ב-1973(9) השיפור ברווחיות הייצוא בהשוואה לרווחיות בשוק המקומי שהיתה בעיקר במחצית הראשונה של השנה כנראה שלא הספיקה לתת את אותותיה בהתרחבות היצוא עקב משך הזמן הקצר שתהליך זה התרחש מה עוד שבשוק המקומי נמשכה ההחשה בגידול בביקוש של הצריכה הפרטית.

5. ההשקעות בתעשייה

ב-1973 (9) חלה האטה ניכרת בשיעור גידול ההשקעות בתעשייה. אלו גדלו, ב-1.7 אחוזים בלבד (לוח י"א-12) לאחר גידול של 10.6 אחוזים ב-1972, וגידול שנתי ממוצע של 11.8 בשנים 1970—1972. עיקר ההאטה, נובעות מירידה בהשקעות בציוד, בעוד ההשקעות במבנים גדלו ב-10.7 אחוזים (ראה לוח י"א-12).

לוח י"א-12

השינויים הריאליים בהשקעות בתעשייה, 1967 עד 1973 (9)

המשקל 1972 ב-1973 (9)	העלייה או הירידה (—) לעומת שנה קודמת	1971	1970	1969	1968	1967
80.5	—0.5	9.6	13.1	11.7	50.2	108.4
24.5	—	13.1	11.7	50.2	108.4	—
א. מייבוא	(—31.9)	(11.1)	(16.0)	(45.8)	(156.0)	(—31.9)
ב. מייצור מקומי	(—11.3)	(4.7)	(—1.2)	(65.0)	(34.9)	(—11.3)
2. השקעות במבנים	—17.8	15.1	6.6	19.0	—5.3	50.2
3. סך כל ההשקעות בתעשייה	—23.4	10.6	11.8	13.0	35.3	91.1

* נתונים מתוקנים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תהליך האטה בגידול ההשקעות בתעשייה הסתמן, למעשה, כבר ב-1970, והוא נמשך באופן רציף בשנים שלאחר מכן, אך האטה זו התבטאה בירידת שיעור הגידול בהשקעות בכאחוז אחד בכל שנה (ראה לוח י"א-12). הדבר שיקף, כנראה, תהליך של התאמת קצב הגידול בהשקעות בתעשייה לגידול הדרוש במלאי ההון בתעשייה.

ההאטה ב-1973 (9) הינה, ללא כל ספק, חריפה יותר וחורגת מקצב ההאטה המתבקש מתהליך התאמת ההשקעות לגידול הדרוש במלאי ההון.

אין לפי שעה הסבר כולל מניח את הדעת לתופעת ההאטה החריפה בגידול זה בהשקעות בתעשייה שנתרחש ב-1973 (9), ובפרט על רקע העלייה הניכרת ברווחיות התעשייה שהיתה ב-1973 (9) (ראה נספח לפרק זה). כמה הסברים, שהם בגדר השערות לבד ניתן להעלות:

(א) ב-1972 ובתחילת 1973 הסתיימו מספר פרויקטים גדולים בתעשייה, במכרות ומחצבים, כימיקלים, מינרלים אל-מתכתיים, מוצרי גומי ופלסטיק וטקסטיל. ייתכן איפוא, שבאופן מקרי, הסתיימו השקעות שמשקלן היה גבוה ב-1972.

(ב) כפי שכבר צויין בפרק זה, עיקר המשך הצמיחה המהירה של התעשייה ב-1973 (9) התאפשר הודות להחשת קצב הגידול בייצור בענפים המייצרים בעיקר מוצרי צריכה (ראה לוח י"א-2). ייתכן, שהחשה זו התאפשרה הודות להרחבה ניכרת של השקעות ב-1972, בתגובה למפנה במגמת הגידול בביקוש הצריכה הפרטית. מאידך גיסא, בענפים המייצרים בעיקר לבנייה ולהשקעות, שבביקוש למוצריהם היה האטה בקצב הגידול הואט גם קצב גידול הייצור (ראה לוח י"א-2).

ייתכן איפוא, שעל קבוצות ענפים אלו פעלו, באופן בלתי סימטרי, גורמים, שבמשולב הביאו להאטה זו בהשקעות: בענפים המייצרים בעיקר מוצרי צריכה היה דרוש זמן כדי "לעכל" את ההשקעות החדשות שנעשו בקצב מזורז אשתקד — הכוונה לגיוס עובדים נוספים, הרצת ההשקעות,

הקמת רשתות שיווק וכדומה. על כן הואט קצב ההשקעות ב-1973(9). מאידך גיסא, בענפים, שפעלו עליהם גורמי האטה מצד הביקושים הסופיים (בנייה וחלק מההשקעות), ההאטה או הצמצום בהשקעות, הן אך טבעיות.

התגברות קצב ההשקעה במבנים בענפי החרושת (תעשייה למעט מכרות ומחצבים) ב-1973(9) (בהשוואה ל-1972) מחזקת סברה זו. ייתכן, שהחשה זו משקפת גל חדש של השקעות, באותם ענפים שהביקוש למוצריהם גדל בשנה זו. מטבע הדברים, קודמות ההשקעות במבנים להשקעות בציוד, וייתכן שיש בכך כדי להסביר את הירידה בהשקעות בציוד וההחשה בהשקעות במבנים ב-1973(9).

(ג) בשנת 1973(9) היתה אי הוודאות ביחס למדיניות הממשלה לאחר הבחירות, והדבר השפיע על שיקולי המשקיעים, מה גם שברקע היו אפשרויות השקעה אלטרנטיביות קצרות טווח בנכסים פיננסיים צמודים. גורם נוסף הקשור באיוריה של אי ודאות, לפחות ביחס לחלק מענפי התעשייה, היה המחסור החריף בחומרי גלם, בשוק העולמי. אפשר, שיוזמים נרתעו מהרחבה נוספת של המפעלים מחשש מפני הגברת הקשיים בהשגת חומרי גלם, שהיו גדולים, כאמור, בלאו הכי.

(ד) ב-1973(9); התאריך כנראה משך הזמן הדרוש לאספקת הזמנות של ציוד מיובא מחו"ל, עקב שורה של קשיים שנערמו על דרך היבוא — הן בחו"ל והן בנמלי הארץ. ייתכן איפוא, שההשקעות בכוח בתעשייה היו גבוהות יותר, והפיגור ביבוא ציוד מחו"ל צמצם את ההשקעות בפועל.

הירידה בהשקעות בציוד בתעשייה ב-1973(9), הינה כולה מיובא (ראה לוח י"א-12), ואילו ההשקעה בציוד מייצור מקומי אכן גדלה. ייתכן שהשינוי בהתפלגות ההשקעות בציוד בתעשייה בין ציוד מיובא לציוד המיוצר בשוק המקומי, משקף גם את הארכת משך התקופה בהזמנת הציוד המיובא ועד לשחרורו מהנמל.¹

(ה) גורם נוסף, שעשוי היה להשפיע על תגידול בהשקעות בתעשייה, הוא שינויים בתנאי המימון ובהרכבו. עקב אופייה המיוחד של שנת 1973, לא ניתן להפריד בין המימון, שעמד לרשות התעשייה ממקורות מימון חיצוניים, בתשעת החדשים הראשונים והרביעי האחרון של השנה. לפיכך, אין לדעת בודאות אם חל שינוי בתנאים ב-1973(9), או שנשמרו תנאי המימון שעמדו לרשות התעשייה כמו ב-1972.²

לסיכום ראוי להדגיש, כי המדובר הוא בשינויים החלים בקצב תגידול בהשקעות, בעוד שהגורם החשוב יותר, מנקודת הראות של יכולת הרחבת הייצור בתעשייה, הינו מלאי ההון בתעשייה. היקף ההשקעה כשלעצמה, מהווה את השינוי במלאי ההון, ואילו השינוי בהיקף ההשקעה, מהווה רק שינוי מסדר שני במלאי הון עצמו. האטה חריפה בגידול ההשקעות בשנה מסוימת, במידה שהיא מקרית בלבד, עדיין איננה אמורה להשפיע בהכרח בטווח הארוך, על כושר התרחבות הייצור בתעשייה. יתרה מזו: אם בוחנים את השינוי המתחייב במלאי ההון בתעשייה מהשינויים בתפוקות הנובעות לפי השימושים הסופיים היתה צריכה לחול האטה בקצב תגידול במלאי ההון כבר ב-1972. האטה כזו פירושה, שההשקעות היו צריכות לרדת בשנה זו. בפועל הן עלו, וייתכן שההאטה החריפה ב-1973(9) מבטאת תגובה בפיגור זמן להאטה המתחייבת מגידול מלאי ההון. (לפירוט אופן החישוב ראה נספח).

¹ גורם נוסף שפעל כנראה לשינוי התפלגות זו היה עליית המחירים המהירה יותר של ציוד מיובא בהשוואה לציוד מייצור מקומי.

² ממידע כלי על הנעשה בתחום זה בתעשייה ב-1973(9), ומנתונים חלקיים בלבד, יש מקום לסברה, שב-1973(9) לא חלה הרעה בתנאי המימון של האשראי החיצוני המכוון שהיה מיועד לתעשייה. לייתר פירוט ראה גם ציון בנושא זה בפרק ה' — "השקעות במשק".